

УДК 75:316.647.6(477.63)''19''

ОСЕРЕДКИ НОНКОНФОРМІЗМУ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Олена ПОЛОВНА-ВАСИЛЬЄВА

*Кафедра образотворчого мистецтва і дизайну,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
тел.: 067-63-04-378, 050-23-60-085; e-mail: polovnaolena@mail.ru*

Розкрито поняття нонконформізму в українському мистецтві. Розглянуто осередки нонконформізму Дніпропетровщини у період другої половини ХХ століття у контексті цього мистецького руху в країні. Визначено характерні особливості творчості місцевих художників, звертання до традиційного народного мистецтва з його умовними формами та використання його виразних засобів, категорична відмова від соцреалізму і натуралізму та нав'язливих тем радянського режиму. Особливу увагу у характеристиці творчого пошуку художників Дніпропетровщини приділено осередку "Ігреньська школа" та "Степ".

Ключові слова: нонконформізм, протест, осередок, традиційність, умовність форми.

З отриманням незалежності України та вільного розвитку будь-яких жанрів і мистецьких течій, тема висвітлення діяльності підпільних художників другої половини ХХ століття постає на часі і є актуальною. Нонконформістські осередки та поодинокі художники, які працювали в опозиції до легального мистецтва були поза зоною визнання. Довгий час про них, якщо не говорили, то просто мовчали. То ж висвітлення діяльності Дніпропетровських осередків, заповнить прогалини у роз'ясненні історії нонконформістського руху ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій нонконформістського руху на Дніпропетровщині дає підстави стверджувати, що тема є мало досліджена. Епізодичні повідомлення мистецтвознавців про місцеві осередки не дають цілісної картини розвитку мистецтва загалом й у Дніпропетровському регіоні конкретно. Серед фахівців, які зверталися до цієї теми були В. Старченко [9; 10], О. Годенко-Наконечна [1], О. Світлична [6]. Тему нонконформістського руху висвітлювали Г. Скляренко [7], О. Котова [3], Л. Савицька [5], І. Проців [4]. Серед невіршених раніше проблем є ґрунтовне дослідження творчості окремих художників та осередків до яких вони входили.

Мета статті – охарактеризувати та визначити діяльність осередків нонконформізму Дніпропетровщини та окреслити творчість окремих художників. Визначити головний напрям мистецтва та засади на які спиралися художники. Для вирішення мети, поставлено такі завдання:

- проаналізувати рух нонконформізму в контексті загального мистецтва;
- виявити осередки художників-нонконформістів Дніпропетровщини;
- визначити творчий напрямок митців;
- узагальнити спільні та відмінні риси творчості.

У мистецтві країни, починаючи з 30-х років ХХ століття, утверджується єдиний стиль – соціалістичний реалізм. Ліквідація сталінським режимом усіх напрямів, течій та мистецьких організацій вплинула на те, що зі сторони художників реакцією був супротив проти такого керування [4, с. 919]. Адже не кожен митець міг не тільки творчо, а і взагалі працювати в руслі абсолютно не прийнятних для нього ідейних установ. Соціалістичний реалізм вимагав від художника покори та зображення фальшивої дійсності, прославлення й агітацію радянської влади та світлого комуністичного майбутнього в тому вигляді, який був вигідний правлячій верхівці. Усе це невігластво супроводжувалося цензурою та найжорстокішими репресіями проти інакомислячих, фізичним знищенням не тільки митця, а й його творчості. Ті митці, творчість яких ішла вперек владних постулатів зазнали жорстоких репресій. Вирватися з полону тоталітарних лап, практично не було можливості. Інші незгодні – замовкли, причаїлися, і, за можливості, назавжди покинули країну.

Тільки після розвінчання культу Сталіна та короткої “хрущовської відлиги” послаблюється тиск на художників, і на мистецькій арені з’являється таке явище як нонконформізм. “Хоч реально у мистецькому світі панують ті ж самі шкали цінностей, суспільні ідеали та орієнтири, відпрацьовані методи матеріального стимулювання і контролю художників” [4, с. 919].

Нонконформізм – неподібність, незгода. Це певний стиль художника-митця, який не згоден з усталеними думками і поглядами у суспільстві, дотримується тільки свого напрямку і своїх поглядів. Це – своєрідна революція в мистецтві, виклик головному, усталеному стилю. Такі художники прагнули бути не як усі, вони не приймали нав’язаних правил і законів, а своїм інакомисленням протестували. Нонконформісти працювали маленькими групами однодумців або по одинці. Вони йшли всупереч загальній думці. Двигали нові думки, постійно перебували у пошуку шляхів розвитку, на відміну від конформізму – “пасивне, пристосовницьке прийняття готових стандартів у поведінці, безапеляційне визнання наявних порядків, норм і правил, безумовне схилення перед авторитетами... пристосування заради того, щоб не залишитися в ізоляції, не нажити неприємностей” [8].

Причини появи явища нонконформізму в середовищі творчої інтелігенції у 60–70-х роках ХХ століття полягали в особливостях проведення літературно-мистецької політики УРСР та змінах у суспільній свідомості. Переважна більшість представників мистецького нонконформізму, називаючи себе “дітьми відлиги”, вважали ХХ з’їзд КПРС найвагомим чинником, який дав “заряд свободи”, суттєво вплинув не тільки на молоде покоління художників і письменників, а й на весь подальший розвиток мистецтва в цілому [7, с. 166].

Друга половина ХХ століття – 60–80-ті роки – поява нонконформізму майже по усій країні, особливо у центрах мистецького життя, таких як Київ, Львів, Одеса, Харків, Дніпропетровськ.

У Києві в цьому напрямі працюють А. Суммара, Г. Гавриленко, А. Лимарєва, Ф. Тетянич, Я. Левич, Є. Петренко, І. Марчук, О. Дубовик та ін. У Львові одним із головних художників, який об’єднав талановиту молодь був Р. Сельський та найкращий його учень К. Звіринський, Є. Лисик [4, с. 921]. Творчість художників Одеси – В. Хрущ, В. Стрельников, О. Ануфрієв; Харкова – В. Бахчанян, В. Григоров, І. Савінова, А. Шуліка, М. Басов, Ю. Кучуков, А. Кринський. Як стверджує Л. Савицька: “Нонконформізм у мистецтві Харкова був «тихим» і епізодичним як постріл у глухому провулку” [5].

Не дивлячись на те, що Дніпропетровськ тоді був “ракетною” столицею союзу і мав, у зв’язку з цим, статус закритого міста, в ньому з’являються молоді художники-нонконформісти. Це В. Макаренко, “брати Микола та Олександр Малишки, Ніна Денисова, Едуард Курилів, Віктор Загубибатько, та Яків Калашник, творчість якого мистецтвознавці інколи характеризують як частку явища, поширеного тоді в образотворчому мистецтві СРСР і названого «суворим стилем». А у кінці 60-х до них приєднуються В. і Л. Лободи, О. Невечеря, Г. Гречаний, В. Падун, О. Самійленко, Ф. Гуменюк, Н. Павленко, О. Бородай” [10, с. 33]. Пильна цензура “особливого” міста змусила багатьох із них покинути межі не тільки міста, а й області та країни в пошуках вільнішого подиху. Так Ф. Гуменюк, перебуваючи у пошуку нового українського мистецтва, організовував нонконформістські виставки в Москві та Санкт-Петербурзі.

Характерною особливістю творчості українських нонконформістів було звертання до основ традиційної культури та мистецтва, фольклорності; неприйняття нав’язливого офіційного мистецтва та його ідеалів; романтичності та ідеалізму; у співставленні себе зі світовим мистецьким процесом; у зосередженні на професійних задачах; у довірливому зверненні до людини [3, с. 74].

В 70-х роках ХХ століття на Дніпропетровщині виникла неформальна, а отже і нелегальна, як і уся творчість нонконформістів, організація художників, яких об’єднали спільні інтереси та ідеї – “Огрінська (за іншою назвою Ігреньська) школа”. Називалася вона за одноіменною назвою місця проживання художників, що входили у цей гурт – Ігрени. Колись селище, а тепер передмістя Дніпропетровська, має дуже давню історію. Ігрень складається зі селищ Нової Ігрени, Рибальського та Одинківки, які розташовані уздовж ріки Самари, живописних берегів, балок, степів із ще уцілілими курганами, байраків та ярів. Ліричні краєвиди були постійним місцем творчості художників. Як стверджує В. Старченко: “... угруповання об’єднувала ідея нонконформістського опору офіційному мистецтву, бажання відтворити вільний від ідеологічних впливів образ степового краю, спираючись на народну традицію в графіці та малярстві. Досвід інтерпретації притаманних народному мистецтву рис – знакову узагальненість, підвищену декоративність звучання кольору, чітку етнічну прикметність символів та образів – огрінці намагалися використати в пленерній практиці, створюючи в умовах «робітні-природи» не шкци, а повноцінні картини чи графічні твори” [10, с. 33]. До об’єднання входили такі художники: Валерій Гречаний, Олександр (або як його називають друзі та однодумці – Алік) Самійленко, Євген Деркач та Володимир Падун. В. Падун, на відміну від інших, проживав у Дніпропетровську, але це йому не заважало зустрічатися зі своїми однодумцями. Школу спеціально ніхто не організовував, вона виникла сама по собі. Поштовхом до цього були ті ж самі причини та соціально-політичні умови, що і по усій країні – невгамовне почуття незгоди з режимом та його диктатом.

Яскравою особистістю виокремлюється серед гурту художників В. Падун, який народився у 1942 році у селі Плавні Васильківського району Запорізької області. З 1964 року по 1968 рік він навчався у Дніпропетровському художньому училищі у викладача В. Загубибатько. Після закінчення училища потрапив за розподілом в КБ південне художником. Попрацювавши декілька місяців і оформивши колористично пару проектів, зрозумів, – ця робота не для нього, але ж і звільнитися просто так не вдавалося. Адже КБ південне належало до секретного на той час

заводу з виготовлення ракет. Власне через функціонування цього підприємства, місто тривалий час було закритим. Така робота йшла в розріз з особистісними сприйняттями, психологією та творчістю молодого митця. Щоб отримати звільнення, В. Падуна був рішуче налаштований на зміни з будь-яким результатом. На знак протесту художник вирішив малювати в робочий час творчу трьохфігурну композицію “Купальники” розміром трохи більше 1м², використавши матеріали підприємства, адже там працівники були забезпечені високопрофесійними засобами (папір, акварель, пензлі, колонкові флейци, німецькі аерографи та ін.). Через деякий час В. Падуна все таки звільнили [2].

За іронією долі на тому ж таки підприємстві працював і Є. Деркач, також художник, що мешкав в Одинківці, трохи далі Ігрени. Під час знайомства В. Падуна був вражений ідейним напрямом свого нового приятеля – захоплення козацтвом. Саме Є. Деркач познайомив В. Падуна з книгою Д. Яворницького про історію козаччини, що справило на останнього незабутні враження. Приблизно в той час Є. Деркач знайомить В. Падуна зі своїми однодумцями – В. Гречаним та О. Самійленком. Відтоді В. Падуна часто відвідував близьких за духом художників для творчої праці. “Здійснюючи колективні чи індивідуальні поїздки у мальовничі місцини степу, вони намагалися віднайти залишки його первісності, позначені ключовими символами – безмежним простором, байраками, балками, ярами, ставками, сільськими церквками... Степова аура сприяла поглибленню і розширенню уяви про характерні природні чинники формування художнього менталітету степовиків – нащадків запорожців, – їхнього способу образного мислення і трансформації набутого у фольклорному орнаментально-декоративному та сюжетному малярстві” [10, с. 33]. На етюди художники ходили разом у будь-яку погоду. Коли йшов дощ, ставили під величезну парасольку в центр етюдники, а самі стояли під дощем і писали колоритні композиції. Переважний жанр у осередку був пейзажний. Прикметною рисою було те, що художники ніколи не дописували етюди в майстерні. Все починалося і закінчувалося на пленері. Поступово кожний художник обрав для себе улюблені мотиви, які з великим трепетом і любов’ю переносилися на полотно, папір, картон, обов’язково виконуючи ідею та задум в матеріалі.

У В. Падуна переважали композиції символічного значення, насиченого колориту, притаманного народному мистецтву. Адже на той час художник був дуже захоплений творчістю петриківських майстринь, що зберігали традиції народного розпису в своїх малюнках. Уся його творчість – символ, знак, образ. Захоплення українською орнаментикою відобразилося у концептуальних композиціях: народна картина, українська етнографія та колорит українського народного мистецтва (особливо петриківські малюнки) – знайшли відображення в колористичній побудові творчих робіт, в узагальненні мотивів та піднесенні їх до знаковості. Серед його робіт “Дикі рожі”, “Соняхи”, “Лелека”, “На козацькій могилі” та ін.

Стержнем “Ігреньської школи” по праву вважають В. Гречаного (1941 р. н.). Вихованець монументального відділення Київського художнього інституту, учень відомої української художниці Т. Яблонської, єдиний у тісному осередку був з вищою освітою класичної академічної школи. То ж не дивно, що до скупих його зауважень прислухалися. Проте не академічними засадами оперував художник, він звертався до образності, до суті речей, до природи. Його творчість – це живописно-графічні роботи, що несли в своїй основі інтерпретацію народної естетики. Колорит піднесено-мажорний, заритмований графічними площинами,

підкреслюючи узагальненість природних форм, їх монументальність. Композиції картин – прості, не складні, не нав'язливі – несли особливу красу куточків рідного краю в лініях, кольорі та тоні. Творчість В. Гречаного відома пейзажними серіями “Ігреньські мотиви”.

Творчість О. Самійленка (1945 р. н.) вражає своєю самобутністю. Мотиви такі близькі простій людині – огородик, хата з садком, нивки, край села та безлюдні місця. Колористична особливість художника – надто сміливі співставлення контрастних кольорів, якими він вільно володіє, узагальнює і гармонізує. В основі його творчості лежить потяг до імпресіонізму який він майстерно доповнює засадами народного мистецтва. До імпресіонізму та постімпресіонізму схильний у своїй творчості Є. Деркач (1940 р.н.), але на відміну від узагальненості О. Самійленка він “вишукує тонкі нюанси кольорових поєднань, його картини ліричні, споріднені з мелосом української народної пісні” [10, с. 34].

У 1980-х роках завдяки “перебудовним віянням” у інших художників-нонконформістів Дніпропетровщини з'явилася можливість створити гурт “Степ”, ідейним натхненником якого був Володимир Лобода. До гурту увійшли такі художники як В. Бублик, О. Нем'ятий, С. Алієв-Ковика, А. Сологуб, П. Пшеволоцький та дружина В. Лободи – Людмила. Цей гурт, на відміну від “Ігреньської школи”, мав свої певні завдання, які намагалися реалізувати, і не безуспішно, протягом кількох плернерних літніх сезонів – натурне плернерне малювання та його інтерпретація пропущена через ментальність художника. Плідна праця О. Нем'ятого і В. Бублика виокремилася та трансформувалася у творчу виставку у Львові у 1990 році і мала чималий успіх. Але “морально-інтелектуальний диктат В. Лободи спричинив швидкий розпад об'єднання” [6, с. 81] і запланована наступна виставка С. Алієва-Ковики уже не відбулася.

Як стверджує дослідниця художнього життя Катеринослава-Дніпропетровська кінця ХІХ–ХХ століття О. Світлична: “Неординарним явищем в мистецтві краю доби застою стала творчість ряду вихованців ДДХУ, що являла опозицію соцреалізму і якій притаманні відмова від натуралізму, звернення до національних архетипів, традицій авангарду, перехід до умовного зображення форм. Характерною особливістю творчості місцевих митців кінця ХХ століття є відкритість сучасного світосприйняття різноманітним стильовим тенденціям та загострений інтерес до надбань національної художньої спадщини” [6, с. 89].

Отже, осередок художників-нонконформістів “Ігреньська школа” та творче об'єднання “Степ” представляють творчість Дніпропетровщини періоду другої половини ХХ століття. Яскравими особистостями осередків є В. Падун, В. Гречаний, О. Самійленко, Є. Деркач, О. Нем'ятий, В. Бублик, С. Алієв-Ковика. Головною рисою творчості митців є звернення до надбань народного мистецтва, використання традиційного колориту, узагальнення форми, яскрава індивідуальність кожного митця.

Список використаної літератури

1. *Годенко-Наконечна О.* Життя не вистачає все пізнати / О. Годенко-Наконечна // Наше місто. – 2003. – 14 січня №5 (1789). – С. 3.
2. Інформатор: Падун Володимир Макарович, 1942 р. н. Інтерв'юер: Половна-Васильєва Олена Анатоліївна, канд. мист., доц. кафедри образотворчого мистецтва і дизайну Дніпропетровського національного університету. Дата інтерв'ю: 15.07.2015 р. Місце проведення інтерв'ю: м. Дніпропетровськ.
3. *Котова О. О.* Культуротворчі інтенції українського мистецького нонконформізму в світовому контексті 60–80-х рр. XX ст. / О. О. Котова // Вісник ХДАДМ. – 2014. – № 2. – С. 72–74.
4. *Проців І.* Нонконформізм на зламі 1950 – 1960-х років / І. Проців // Народознавчі зошити. – 2012. – № 5 (107). – С. 919–922.
5. *Савицька Л.* Мистецтво Харкова в перспективі XX століття [Електронний ресурс] / Л. Савицька. – Режим доступу : <http://modern-museum.org.ua/shared/files/MaketHarkov6-27.pdf> - назва з екрану.
6. *Світлична О. М.* Художнє життя Катеринослава – Дніпропетровська кінця XIX–XX століття. : дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.05 “Образотворче мистецтво” / Світлична О. М. – Харків, 2009. – 165 с.
7. *Склярєнко Г.* Світло й тінь на тлі пейзажу (Я.Левич) / Г. Склярєнко // Київ. – 1994. – № 10. – С. 166–168.
8. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/konformizm> – назва з екрану.
9. *Старченко В.* Магія степових панорам / В. Старченко // Мистецький провулок. – 2006. – №2 (6). – С. 134–141.
10. *Старченко В.* Традиції українського народного мистецтва у творчості професійних художників Придніпров'я 20 ст. / В. Старченко // Бористен. – 2011. – № 10. – С. 32–35.

Стаття надійшла до редколегії 12.09.2014
Прийнята до друку 21.10.2014

**THE CENTRES OF NONCONFORMISM IN DNIPROPETROVSK
REGION IN THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY**

Olena POLOVNA–VASYLYEVA

*Chair of Fine Arts and Design,
Oles Honchar Dnipropetrovsk national university,
Gagarin avenue, 72. Dnepropetrovsk city, Ukraine, 49010,
tel.: (056) 374-98-08; e-mail: polovnaolena@mail.ru*

It is determined that the second half of the XX century – the 1960–1980's – it was an appearance of nonconformism almost all over the country, especially in such centres of artistic life as Kyiv, Lviv, Odesa, Kharkiv, Dnipropetrovsk.

It is noted that although at that time Dnipropetrovsk was a “rocket” capital of the Soviet Union and in this connection it had a status of a closed city, young nonconformist artists appeared there. They were V. Makarenko, brothers Mykola and Olexander Malyshko, Nina Denysova, Eduard Kuryliv, Viktor Zagubybatko and Yakiv Kalashnyk. And in the late 1960’s V. and L. Loboda, O. Nevecherya, G. Grechanyj, V. Padun, O. Samijlenko, F. Gumenyuk, N. Pavlenko, O. Borodaj joined them. The closely censorship of “special” city forced many of them to leave not only the city but also the region and the country looking for a freer breath.

It is typical that among the features of creative work of Ukrainian nonconformists was an appeal to the basics of traditional culture and art, folklore; rejection of obsessive official art and its ideals; romanticism and idealism; in comparing itself with the world artistic process; in focusing on professional tasks; in trusting address to the person.

It is noted that in the 1970’s of the XX century in Dnipropetrovsk Region an informal, and therefore illegal, like all the creative work of nonconformists, organization of artists, who were united by common interests and ideas, was occurred – that was the “Ogrin (by another name Igren) painting school”. It was called by the same name of residence of artists belonging to this group – Igren.

The group was united by the idea of nonconformist resistance to the official art, the desire to recreate an image of the steppe region free from ideological influences, basing upon the folk tradition in graphics and painting. Ogrin’s participants tried to use their experience in the interpretation of folk art characteristics – sign generalization, increased decorativeness of sounding of colours, clear ethnic notability of symbols and images – in plein air practice, creating completed pictures or graphic works. The association included such artists as: Valeriy Grechanyj, Olexander (or as he is called by friends and associates – Alik) Samijlenko, Yevgen Derkach and Volodymyr Padun.

Volodymyr Padun stands out among the group of artists with his bright personality. He was born in 1942 in the village of Plavni in Vasylykiv district of Zaporizhzhya Region. From 1964 to 1968 he studied at the Dnipropetrovsk Art College with teacher V. Zagubybatko. Thus, in V. Padun’s works there were prevailed the compositions with symbolic meaning and saturated colour inherent in folk art. Because at that time the artist was very fascinated with works of Petrykivka masters, kept in their paintings the traditions of folk painting. All of his work is a symbol, a sign, an image. His interest in Ukrainian ornamentality was also reflected in conceptual compositions; folk picture, Ukrainian ethnography and colour of Ukrainian folk art (especially Petrykivka paintings) – these were reflected in the coloristic construction of his creative works, in generalization of motifs and their ascending to the significance. Among his works are: “Wild mallows”, “Sunflowers”, “Stork”, “On the Cossack’s tomb” and others.

The core of “Igren school” is considered Grechany V. (1941 BC. E.). Disciple monumental department of Kyiv Art Institute, a student of the famous Ukrainian artist T. Yablonska, the only close cell with higher education was classical academic school. So no surprise that the scant heed his remarks. But it is not economic principles used by an artist, he turned to the imagery to the bottom of things, to nature. His work – a picturesque and graphic works that are carried in the basis of people’s interpretation of aesthetics. Coloring sublimely major, rhymed graphics planes, emphasizing the generality of natural forms, their monumentality. The compositions of the paintings – simple, unobtrusive – have a special beauty of the corners of his native land in the lines, color and tone. Creativity V. Grechanyis famous landscape series “Igren motives”.

Art Samiylenko A. (1945 BC.) Is striking in its originality. The motives so close to the common man - kitchen garden, a house with a garden, the fields, the outskirts of the village and uninhabited areas. The color feature of the artist – too bold comparison of contrasting colors, which he is

fluent, generalizes and harmonizes. At the core of his work is the desire to Impressionism which he skillfully complements the principles of folk art. To Impressionism and Post-Impressionism in his work tends E. Derkach (born 1940), but, unlike the generality Samoilenko, he seeks out subtle nuances of color combinations, his paintings are lyrical.

It is noted that in the 80's due to the "restructure trends" in other nonconformist artists Dnipropetrovsk have the opportunity to create a group "Steppe", which has been the mastermind behind V. Loboda. The group included such artists as V. Bublik, O. Nemyatyy, S. Aliyev-Kovyka, A. Sologub, P. Pshevolotsky Loboda and wife of Vladimir – Lyudmila. This group, as opposed to "Igrenschool" has the specific tasks that have tried to implement, and not without success, for several open-air summer seasons - live-plein-air painting and its interpretation is passed through the mentality of the artist. The joint work of O. Nemyatyy and V. Bublik stand out and transformed into a creative exhibition in Lviv in 1990 and was a great success. But the band broke up shortly, and planned the next exhibition S. Aliyev-Kovyki has not taken place.

So, creative non-conformist artists represented Dnipropetrovsk opposition socialist realism that characterized the rejection of naturalism, the appeal to national archetypes, the avant-garde tradition, the transition to the conditional format images.

Key words: non-conformism, protest, focus, traditional, forms of arbitrariness.